

26. *Uriad skhvalyv Stratehiiu informatsijnoi bezpeky do 2025 roku* [The Government has approved the Information Security Strategy until 2025]. (2021). *Uriadovyj portal*. 15.09.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-strategiyu-informacijnoyi-bezpeki-do-2025-roku> (in Ukrainian).

27. First O. (2018). «Kremlboty» iak instrument rosijs'koho vplyvu v sviti [Kremlin bots as an instrument of Russian influence in the world]. *ShPA. Shkola Politychnogo Analizu*. 05.10.2018. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/news-and-events/kremlboty-iak-instrument-rosiyskogo-vplyvu-v-sviti/> (in Ukrainian).

28. *Cherez masshtabnyj zbij u Facebook v Merezhu zlyly dani 1,5 mil'iarda liudej: robota kompanii paralizovana* [Due to a large-scale failure on Facebook, 1.5 billion people leaked data to the Web: the company's

work is paralyzed]. (2021). *Unian*. 04.10.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3327122-zbij-u-facebook-spriciv-zliv-danih-15-milarda-koristuvaciv.html> (in Ukrainian).

29. Shatrov V. (2013). *Nedofederatsiia. Rehional'ni reformy Putina peretvoryly Rosiiu v neoimperiiu* [Sub-federation. Putin's regional reforms have turned Russia into a neo-empire]. *Ukrains'kyj tyzhden'*. № 8 (276). 21–27 liutogo.

30. *Yak rozpoznavaty Internet-troliv ta chomu z nymy krasche ne sperechatysia* [How to recognize Internet trolls and why it is better not to argue with them]. (2021). *ESET*. 31.05.2021. URL: <https://eset.ua/ua/blog/view/115/kak-raspoznat-internet-trolley-i-pochemu-s-nimi-luchshe-ne-sporit> (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.29.19>
УДК [241+37.01](477)

Олена Петутіна

кандидат філософських наук, професор,
кафедра українознавства, культурології та історії науки,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-9619-9592
Email: pochta210819@icloud.com

Марина Міщенко

кандидат філософських наук, доцент
кафедра українознавства, культурології та історії науки
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-8592-1009
Email: vykladach.ukr@gmail.com

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА КАРТИНИ СВІТУ ВИКЛАДАЧА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. Дана стаття присвячена вивченню місця та ролі релігійної складової в світогляді сучасного викладача. Принцип світськості в правовому полі України є гарантією свободи кожного самостійно ухвалювати рішення, самовизначатися в духовній сфері без втручання фактора влади. Свобода совісті, яку проголошує законодавство України, означає сповідання певної релігії, чи атеїстичний світогляд. При цьому важливим є загальне визнання значущості релігії, розуміння її історичної ролі, створення атмосфери терпимості та поваги до Іншого, відсутність стереотипів та забобонів. Відокремлення релігії від держави внаслідок секуляризації, нейтральність держави по відношенню до церкви, не означає байдужості до релігійних цінностей. XXI сторіччя, навпаки, ставить питання про залучення етичних та релігійних норм до виховного процесу для формування високодуховних якостей у молоді. Серед актуальних завдань духовного розвитку сучасної України – підняття рівня національно-патріотичної свідомості громадян. Це актуально в умовах глобалізації, входження вітчизняної системи вищої освіти в Болонський процес, бо підготовка майбутніх фахівців визначає одну з основних тенденцій захисту національних інтересів. При викладанні гуманітарних дисциплін важливо підкреслювати зв'язок релігії та становлення

української культури ще з часів Київської Русі, освітлювати значення для сучасної демократичної України мирного співіснування різних релігійних конфесій, освітлювати загальне історичне та культурне значення Томосу про автокефалію Православної Церкви України від 2019 року тощо. В цьому провідна роль належить викладачу, а головною характеристикою блоку соціально-гуманітарних дисциплін залишається вивчення особистості, її духовної культури в просторі і часі та педагогіки, спрямованої на всебічно розвинену сучасну людину.

Ключові слова: релігійна освіта, світська освіта, секуляризація, толерантність, етика, світогляд, національна свідомість, духовність.

Olena Petutina

Ph.D. in philosophy, Professor,
Department of Ukrainian studies,
Cultural studies and the History of science,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Maryna Mishchenko

Ph.D. in philosophy, Associate Professor,
Department of Ukrainian studies,
Cultural studies and the History of science,
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

RELIGIOUS COMPONENT IN THE WORLD PICTURE OF A LECTURER OF TECHNICAL UNIVERSITY

Abstract. This article is devoted to the study of the place and role of the religious component in the worldview of the contemporary teacher. The principle of secularism in the legal field of Ukraine is a guarantee of everyone's freedom to make decisions independently, to self-determine in the spiritual sphere without the intervention of the power factor. Freedom of conscience, proclaimed by the Law of Ukraine on Freedom of Conscience and Religious Organizations, means the confession of a certain religion or atheistic worldview. At the same time, it is important to generally recognize the weight of religion, understand its historical role, create an atmosphere of tolerance and respect for the Other, the absence of stereotypes and prejudices. Separation of religion from the state due to secularization, the neutrality of the state in relation to the church, does not mean indifference to religious values. The XXI century, on the contrary, raises the question of involving generally humane ethical religious norms in the educational process for the formation of highly spiritual qualities in young people. Among the urgent tasks of the spiritual development of contemporary Ukraine is raising the level of national-patriotic consciousness of citizens. The entry of the domestic higher education system into the Bologna process is relevant in globalization because training future professionals determines one of the outstanding trends in the protection of national interests. It is important to emphasize the connection between religion and the formation of Ukrainian culture since the times of Kievan Rus, to highlight the importance for modern democratic Ukraine of peaceful coexistence of different religious denominations, coverage of the general historical and cultural significance of the Tomos on Autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine from 2019. The leading role belongs to the teacher, and the main characteristic of the block of social-humanitarian disciplines remains the study of personality, its spiritual culture in space and time and pedagogy aimed at a comprehensively developed man of today.

Keywords: religious education, secular education, secularization, tolerance, ethics, worldview, national consciousness, spirituality.

Постановка проблеми. Насичене подіями релігійне життя сучасної України в центрі постійної уваги політиків і науковців, громадських і релігійних організацій. Останнім часом усе більш дискусійною стає проблема інкорпорації релігійного компоненту в систему вищої школи України. Активізується діяльність зі студентами ЗВО християнських конфесій, міжнародних нетрадиційних релігійних організацій, Всесвітньої асамблеї ісламської молоді, буддистських і мусульманських культурних центрів, нових релігійних течій тощо.

Закон України «Про освіту» закріплює принципові положення про пріоритет загальнолюдських духовних цінностей, науковий характер освіти, її незалежність від політичних партій, суспільних і релігійних організацій. У Статті 6. Закону України «Про свободу совісті й релігійні організації» констатується, що: «Державна система освіти в Україні відділена від церкви (релігійних організацій), має світський характер. Доступ до різних видів і рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх відношення до релігії» [3].

Разом з тим, Міністерство освіти і науки України підтримує необхідність діалогу між державою та релігійною спільнотою для подальшого вдосконалення державно-конфесійних відносин. Саме на цьому наголошував міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет під час зустрічі з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, що відбулася 11 лютого 2021 р. Він зазначив важливу роль у забезпеченні такого діалогу через діяльність Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при МОН. «Духовна сфера є об'єднувальною для всіх людей. МОН відкрите для всіх, хто несе в суспільство мораль та спрямовує свої зусилля на об'єднання України» [4]. На засіданні Громадської ради 4 березня йшлося про потребу викладання предметів морального спрямування в закладах освіти, а також про важливість залучення ЗМІ до розвитку морально-духовної освіти. Сформовано пропозицію створення Робочої групи з опрацювання питань морального виховання. 23 серпня 2021 року укладено угоду про співпрацю МОН та Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, в основі якої – ідея гармонізації державно-конфесійних відносин у галузі освіти, забезпечення права громадян на свободу совісті та формування моральності й духовності здобувачів освіти. «Різні Церкви і релігійні організації мають свої підходи. Цей документ передбачає щось, що є спільним для всіх – для християн різних конфесій, юдеїв, мусульман. Всі ми хочемо виконати свій обов'язок – дбати про всестороннє виховання наших дітей і молоді» [11].

Таким чином, створено умови для співпраці та актуалізовані питання моральності та духовності в освітньому процесі. Особливості такої співпраці закріплені в конституціях та нормативних актах багатьох країн Європи, і вони спираються на специфіку державно-церковних відносин. І навіть відокремлення і нейтральність держави по відношенню до релігій не має означати байдужості чи зневаги до існуючих в державі релігійних утворень. Найважливішою сферою суспільного буття, де інтереси держави і церкви завжди перетинаються є, безумовно, освіта, яка ґрунтується на духовних цінностях, передусім гуманізму, толерантності, патріотизму, національній самосвідомості. Для демократичної України сьогодні, що має в недалекому минулому історію політики атеїзму на рівні держави СРСР та стрімкого розвитку релігійних процесів в часи незалежності, актуальними залишаються проблеми взаємовідносин релігії/держави, релігії/освіти, залучення етичних норм релігій до світської освіти, а також визначення місця релігійних знань та релігійного світогляду в картині світу викладача.

Аналіз досліджень та публікацій. Багатоаспектні проблеми взаємовідносин держави і релігії в освіті аналізуються у працях М. Бабія, Н. Бойченко, М. Гордієнка, В. Єленського, М. Заковича, В. Кременя, І. Кураса, О. Панасенка,

М. Рибачука, С. Онищука, І. Якухно та ін. Основна увага приділяється питанням розвитку системи духовної освіти в Україні та її взаємодії з освітою світською, насамперед у площині морального здоров'я нації та розбудови демократичних засад суспільства. Як справедливо зазначає І. Якухно: «Вагомість збалансованості духовного і світського в освітньому процесі зумовлена необхідністю виховання в індивідів толерантного ставлення до інакшості, формування відчуття власної причетності до відповідної культурно-духовної традиції та необхідності зв'язати своє життя з її ціннісними орієнтаціями <...> Релігійно-духовний чинник має враховуватися в системі вищої освіти за умов її трансформації та входження в Болонський процес» [12]. В роботах М. Рибачука досліджуються роль церкви у сфері освіти і науки, можливі аспекти співпраці в інтересах людини та суспільства [10]. О. Панасенко [6] аналізує релігійну мережу в Україні і наводить приклад позитивної реалізації співпраці держави та православ'я в сфері освіти.

На жаль, поза увагою науковців залишається проблема ролі релігії в духовній культурі викладача як суб'єкта освітньо-виховного процесу ЗВО. Разом з тим існує цікавий соціологічний матеріал, накопичений багатьма університетами, зокрема технічними.

Мета дослідження. Спираючись на соціологічні дослідження, що декілька років поспіль проводилися в НТУ «ХПІ» (2008-2010; 2015-2018), а також аналізуючи сучасні тенденції взаємовідносин релігійних конфесій та сфери освіти, стаття висвітлює релігійну складову картини світу викладача вищого навчального закладу (зокрема, технічного) та значення цієї складової для сучасного освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Україна ніколи не була «релігійною пустелею», навіть за радянських часів її релігійне життя характеризувалося як досить насичене, незважаючи на численні експерименти з викорінювання традиційних вірувань, коли участь релігійних інституцій у процесі соціалізації майже трьох поколінь громадян зводилася до мінімуму.

Для України початку XXI століття характерний бурхливий церковно-інституціональний розвиток і разом з тим зростання самодекларації релігійності (більш ніж 2/3 опитаних різними соціологічними службами [8; 9]); незначне зростання показників, що визначають послідовність релігійної поведінки; високий рівень ідентифікації громадян із «православ'ям взагалі» тобто культурним простором, де знімається питання про остаточну ідентичність.

Сьогодні дуже складно виділити єдиний тип релігійної культури в Україні, однак певні загальні риси конфесійно-культурної атмосфери в суспільстві все ж таки існують. Помітне заохочення в цій атмосфері має публічна риторика з приводу власної релігійності, вона навіть є показником респектабельності: політики, діячі культури, зірки

спорту підкреслюють особисте відношення до віри, що стає «справою індивідуального смаку» і суб'єктивної переваги. Разом з тим зростає привабливість нетрадиційних і східних вірувань (у тому числі й в освітньому середовищі), що акцентують увагу на самопізнанні й реалізації існуючого потенціалу, а також на спілкуванні зі світом за допомогою медитації, самозаглиблення та ін.

Основними характеристиками сучасної релігійної свідомості, на яку істотний вплив справляє секуляризація, є плюралізм, синкретизм, гетерогенність, динамізм на тлі яких відбувається поступове розмивання самої ідеї Бога. Поліконфесіональний характер релігійного життя, протиріччя інформаційного суспільства, урбанізація та інші фактори змінюють роль релігії й церкви насамперед у житті віруючих. Більшість із них втратили або зовсім не мають чітких уявлень про догмати – базисні аксіологічні принципи, що сповідуються всіма представниками даної конфесії як фундаментальні положення їхньої релігії. Хоча як і раніше, у масовій свідомості існує образ «справжнього віруючого», що послідовно виконує релігійні приписи, свято вірує в найважливіші положення своєї церкви, регулярно відвідує богослужіння та демонструє високоморальну поведінку в усіх сферах своєї життєдіяльності.

Разом із тим зростає кількість людей, що не спроможні сформувати чітку світоглядну орієнтацію; вони й не вважають себе істинно віруючими, але так чи інакше асоціюють себе з вірою батьків, оточення, народу взагалі. Багатьох сучасних мирян характеризує споживче, формальне відношення до віри, духовного наставника та відвідування храму. Як правило, миряни мало що знають про доктрину власної конфесії, не говорячи вже про інші релігійні традиції.

Плюралізм у конфесіональному просторі України веде до зміни традиційної системи соціальних функцій релігії та її ролі. В житті громадян, що не займаються політикою, вона усе більше переміщується із суспільного життя у сферу приватного буття, інституціональна релігійна свідомість замінюється особистісною. А тому підвищується значущість індивідуального вибору. Про це свідчать дані комплексних соціологічних досліджень «Викладач НТУ «ХПИ»», що проводилися протягом десяти останніх років. Серед їхніх завдань – аналіз ролі релігії у духовному житті педагога технічного університету.

Насамперед релігія сприяє залученню до культурних цінностей і національних традицій. Для майже 35% опитаних викладачів культуро транслююча функція релігії є пріоритетною. Понад 19% респондентів відзначили, що саме релігія є для них головним джерелом осягнення культурної спадщини. При цьому релігія забезпечує розвиток, збереження й передачу від покоління до покоління не тільки цінностей сакральної культури, а й народної. Приналежність більшості наших громадян до традиційних в Україні вірувань детермінована тісним

зв'язком релігійної й національної самосвідомості, при якому релігія в усьому багатстві її проявів виступає не тільки як особлива система, але й звичне культурне середовище, національний спосіб життя.

За результатами опитувань, майже для третини викладачів релігія – це найважливіший засіб морального вдосконалювання. Даний показник не є занадто низьким, бо в різних дослідженнях останніх років відзначається характерна тенденція: релігія втрачає роль морального імперативу життєдіяльності навіть для віруючих, Бог у їхній свідомості, як правило, далекий і абстрактний суддя, що виносить ухвали за земну поведінку. Вони дотримуються не стільки етики, скільки етикету релігії, насамперед обрядів, пов'язаних із особистим життям (в основному за необхідністю віддати данину традиції, суспільній думці). Доктринальні та практичні компоненти релігії відходять при цьому на другий план.

Більше 30% викладачів НТУ «ХПИ» вважають, що релігія допомагає їм долати протиріччя реального світу. І сьогодні актуальні слова Д. Мережковського про людину, що «живе у величезному сучасному місті, як у справжній первісній пустелі. Ні поезії, ні любові, ні віри в Бога. Хіба не може бути холодного звіриного серця у вченого, який, поринувши у свою крихітну схоластичну спеціальність, забув про людей і Бога», – запитував він у читача та з зажурило зауважував, – «Ми занадто захопилися матеріальною стороною культури, могутністю техніки, досить підозрілими дарунками цивілізації <...> Крім удосконалення комфорту, техніки, матеріальної сторони життя в усіх великих історичних культурах існує духовна, безкорислива зернина <...>, установлення нового зв'язку людського серця з божественним началом світу, з нескінченним» [5, с.173–174].

Людина завжди шукає у релігії розрядку, розраду, катарсис. Роз'єднаність, утома від щоденності й очевидності, незадоволеність своїм положенням, нездійсненність мрій та устремлень, а також потреба у співчутті, милосерді, безпеці – усе це спонукає звертатися до релігії. Дефіцит позитивних емоцій, що негативно впливає на психологічний стан людини, викликає в ній потребу впорядкувати свій духовний світ, привести його у стан цілісності й навіть гармонії. Релігія має можливість вивести людину з кола життєвих турбот, дозволяє задовольнити бажання, які в силу тих чи інших обставин не реалізуються. Вона здатна змінити свідомість людини, умови її буття. Дуже важливим є психологічний аспект компенсації – зняття стресу, зниження напруги, збереження душевної рівноваги й спокою. 29,6% опитаних викладачів серед призначень релігії виділяють саме її компенсаторну функцію й вважають, що релігія сприяє відновленню втраченої гармонії.

Як відомо, релігія формує власну картину світу, створює особливі, тільки їй властиві схеми вдосконалення громадському життю, прагне

визначити місце та роль особистості в системі природи й суспільства. І оскільки сучасна людина прагне знайти себе в різноманітті існуючих світоглядних парадигм, визначитися духовно, релігія як одна з найважливіших складових духовної культури закономірно включається в сферу її інтересів.

Духовні пошуки представників гуманітарно-технічної інтелігенції, викладачів у тому числі, перебувають у динамічному русі поступового прагматичного засвоєння певних знань про релігію, що не позбавлені протиріч між науковими й богословськими концепціями, між релігійною догматичністю й свободою в релігії, між дотриманням традиції й бажанням новизни, модернізації релігійного життя й культури.

Разом з тим формуються різноманітні синтетичні світоглядні уявлення, які сприяють органічному з'єднанню цінностей західних і східних культур, положень нових і прадавніх традиційних вірувань, релігійних ідей і неомістичних одкровенень, результатів наукового пошуку й ідеї богошукання. Поширюється інтерес до містики, віри в спілкування з духами, захоплення магією, знахарством, гаданнями, астрологією, що поєднують релігійне, світське, раціональне, найчастіше виступаючи еклектикою з положень різних доктрин, наукових концепцій і теорій.

Світоглядну функцію релігії у науковій літературі часто називають смисловизначальною або функцією «значень». Знання людини – навіщо вона існує, що відбуваються довкола, у чому сенс життя, як досягти щастя – роблять її сильною, впевненою у собі. Майже 16% опитаних вважають, що релігія надає зміст їхньому життю й тим самим надає можливість вирватися за межі обмеженості, підтримує надію на досягнення кращого майбутнього, на рятування від страждань, нещастя, самотності. Релігійний світогляд реалізується також через світовідчуження (емоційне прийняття або заперечення). У цьому зв'язку показовим є факт: для 3,7% респондентів релігія – головне джерело духовної насолоди.

Комунікативну функцію релігії виділяють серед її призначень тільки 2,1% викладачів університету. Можна припустити, що це віруючі люди, які спілкуються з одновірцями, а також із Богом, святими, душами предків, що виступають посередниками спілкування – у молитві, проповіді, обрядах, святах тощо. Слід зауважити, що зв'язок з божеством, яким би воно не було, є особлива форма внутрішнього діалогу. У його структурі: звертання до божества як істоти, здатної чути й реагувати; викладення йому своїх таємних переживань, помислів і бажань; надія на розуміння, співчуття й допомогу. Можливість саме такого спілкування обумовлена наявністю образів, створених художніми засобами.

Разом із тим результати проведених досліджень підтвердили актуальність проблеми свободи совісті. Як відомо, принцип свободи совісті

означає визнання прав людини на самостійний вибір своїх переконань, можливостей їхнього прояву в діях. У контексті, що нас цікавить, свобода совісті – багатоаспектний феномен, що охоплює різноманітні сфери культурного, світоглядного, морального самовизначення й самореалізації особистості; свобода віросповідання – тільки один, хоча й найважливіший компонент у її структурі.

На жаль, багатогранне по своїй суті поняття свободи совісті у нормативних документах і наукових публікаціях найчастіше зв'язується, а точніше отожднюється зі свободою буття релігії, з реалізацією прав різних груп віруючих, релігійних організацій; при цьому акцент, як правило, робиться на свободі прав релігійного об'єднання. Це призводить до того, що індивідуальне право на свободу совісті в поліконфесійній державі на практиці підмінюється правом віруючих, які вже зробили свій вибір. А як бути з тими, хто ще не самовизначився або з невіруючими? 28,0% опитаних викладачів НТУ «ХПИ» впевнені, що релігія в їхньому житті взагалі не має ніякого значення. У цьому зв'язку важливо задуматися над тим, чому публічне визнання себе невіруючим чи атеїстом, найчастіше вважається непристойним або чому в українських засобах масової інформації останніх років практично зникли матеріали критичного змісту про релігію.

Такі проблеми свідчать про порушення свободи совісті, демократичних норм, на яких ми прагнемо будувати наше суспільство, формувати його гуманітарно-технічну еліту. Принцип світськості в правовому полі України є гарантією свободи кожного самостійно ухвалювати рішення, самовизначатися в духовній сфері без втручання фактора влади. У демократичній державі жодна з конфесій («традиційна» або «нетрадиційна», велика або мала) не повинна нав'язувати віруючим, атеїстам, викладачам, студентам тощо свою доктрину, певну віровизнавчу ідентичність.

Європейський вибір України ставить перед нею цілий ряд вимог, одна з них – утвердження принципу світоглядного плюралізму. У цьому контексті світськість у системі вищої освіти покликана забезпечити студентів науковими знаннями про релігію, що передусім дають такі дисципліни як «Релігієзнавство», «Історія релігій світу», «Релігія і церква в історії України», «Культурологія». Їх вивчення в Україні може бути тільки позаконфесійним. Вони могли б зайняти провідні місця в блоці соціально-гуманітарних дисциплін, оскільки в їх центрі – особистість, її духовна культура в просторі й часі. Студенти б мали можливість вивчати релігію як історико-культурне й соціальне явище, ознайомитися з особливостями етнічних і світових релігій, з діяльністю провідних міжнародних релігійних організацій, їх участю в екуменічному, миротворчому, екологічному рухах, волонтерській діяльності, зі специфікою впливу релігії та церкви на сучасне життя в країні. Але ці курси вже давно не є нормативними; тільки в небагатьох технічних

університетах їх включено до переліку дисциплін вільного вибору студентів.

Сьогодні викладач для професійної, насамперед виховної роботи, повинен мати фундаментальні знання про сутність релігії, систему її моральних цінностей, історію релігійного мистецтва для того, щоб сформувати власну позицію у відношенні до накопиченого світового та національного духовного багатства. Звичайно ж основну роль тут відіграє самоосвіта. В НТУ «ХПІ» протягом багатьох років при Методичній раді університету плідно працювали семінари для викладачів і співробітників «Світи культури» і «Людина у релігіях світу». Проводилися вечори духовної поезії й музики, щорічний фестиваль «Великодній дзвін». Але сьогодні – це вже історія.

Висновки. Врегульовані державно-церковні відносини є особливою формою взаємозв'язку між інститутами світськими та релігійними організаціями. В основі цих відносин – законодавчо закріплені норми про місце релігії та церкви в суспільстві, і кожна держава окреслює їх самостійно. Сучасні демократичні держави мають враховувати інтереси всіх віруючих та невіруючих, вміло викристалізовувати загальногуманістичні норми в релігійній етиці та залучати це знання до формування здорової духовної атмосфери в суспільстві. Демонстрація історичної ролі та значущості релігії для загального духовного розвитку народу – це завдання сучасного педагога. Показати плюралізм вірувань, навчити толерантності та розтлумачити поняття релігійної свідомості, прояснити нерозривний зв'язок розвитку культури та релігії – це першооснова сучасної педагогіки вищої школи. Викладач повинен використовувати свій інтелектуальний потенціал для захисту й поширення універсальних цінностей – свободи, справедливості, рівності, толерантності, розвитку спроможності постійного самовдосконалення, подолання стереотипів, формування шанобливого відношення до різних релігій, прав народів і людини.

1. Бабій М. Принцип свободи совісті в сфері державної освіти: умови реалізації. *Релігійна панорама*. 2006. №3. С.49–53.

2. Бойченко Н. М. Етичні аспекти університетських цінностей. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2014. № 1. С. 37–43.

3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

4. МОН завжди відкрите до діалогу з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, – Сергій Шкарлет. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zavzhdi-vidkrite-do-dialogu-z-vseukrayinskoyu-radoyu-cerkov-i-religijnih-organizacij-sergij-shkarlet>

5. Мережковский Д. С. Акрополь: Избр. лит.-критич. статьи. М.: Кн. Палата. 1991. 352 с.

6. Панасенко О. Основні тенденції розвитку релігійної освіти в Україні (на прикладі православ'я). *Філософія освіти*. 2012. № 1–2 (11). С. 273–305.

7. Петутина Е. А. Тенденции развития религиозной жизни Украины. *Філософія і релігія в пошуках духовних пріоритетів сучасного світу: 2013 р.: матеріали міськ. міжвуз. семінару*. Х.: ХНУБА. 2013. С. 153–155.

8. Релігійна самоідентифікація населення і ставлення до основних церков України: червень 2021 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1052&page=1&t=9>

9. Релігія і церква в українському суспільстві: 2000-2020 рр. (соціологічне дослідження). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf

10. Рибачук М. Ф. Національне відродження і релігія. К.: Асоціація «Україна», 1995. 208 с.

11. Угода про співпрацю між Міністерством освіти і науки України та Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій. URL: <https://sobor.com.ua/news/spivpracya-mon-ta-vrciro>

12. Якушно І. І. Науково-методологічні та практичні проблеми взаємодії Церкви у державі в сфері освіти. URL: https://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=134

References

1. Babii M. (2006). *Pryntsyp svobody sovisti v sferi derzhavnoi osvity: umovy realizatsii* [The principle of freedom of conscience in the field of public education: conditions for implementation]. *Relihiina panorama*. №3. P. 49–53. (in Ukrainian).

2. Boichenko N.M. (2014). *Etychni aspekty universytetskykh tsinnosti* [Ethical aspects of university values]. *Sofia. Humanitarno-relihiieznnavchyi visnyk*. № 1. P. 37–43. (in Ukrainian).

3. *Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii* [Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (in Ukrainian).

4. *MON zavzhdy vidkryte do dialohu z vseukrainskoiu radoiu tserkov i relihiinykh orhanizatsii, – Serhii Shkarlet* [The Ministry of Education and Science is always open to dialogue with the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations, – Serhiy Shkarlet]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zavzhdi-vidkrite-do-dialogu-z-vseukrayinskoyu-radoyu-cerkov-i-religijnih-organizacij-sergij-shkarlet>. (in Ukrainian).

5. Merezhkovskiy D. S. (1991). *Akropol: Yzbr. lyt-krytych. staty* [Acropolis: Izbr. lit.-critical. articles]. М.: Кн. Palata. 352 p. (in Russian).

6. Panasenko O. (2012). *Osnovni tendentsii rozvytku relihiinoi osvity v Ukraini (na prykladi pravoslavlia)*. [The main trends in the development of religious education in Ukraine (on the example of Orthodoxy)]. *Filosofiiia osvity*. № 1–2 (11). P. 273–305. (in Ukrainian).

7. Petutina E. A. (2013). *Tendentsyy razvytyia relyhyoznoi zhyzny Ukrainy* [Trends in the development

of religious life in Ukraine]. *Filosofia i religiiia v poshukakh dukhovnykh priorytetiv suchasnoho svitu: materialy misk. mizhvuz. seminaru*. Kh.: KhNUBA. P. 153–155. (in Russian).

8. *Relihiina samoidentyfikatsiia naseleunia i stavlennia do osnovnykh tse-rkov Ukrainy: cherven 2021 roku* [Religious self-identification of the population and attitude to the main churches of Ukraine: June 2021.]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1052&page=1&t=9>(in Ukrainian).

9. *Relihiia i tserkva v ukrainskomu suspilstvi: 2000-2020 rr. (sotsiolo-hichne doslidzhennia)* [Religion and the church in Ukrainian society: 2000-2020 (sociological study)]. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf (in Ukrainian).

10. Rybachuk M. F. (1995). *Natsionalne vidrodzhennia i religiiia* [National revival and religion]. K.: Asotsiatsiia «Ukraino». 208 p. (in Ukrainian).

11. *Uhoda pro spivpratsiu mizh Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy ta Vseukrainskoiu Radoiu Tserkov i relihiinykh orhanizatsii* [Agreement on cooperation between the Ministry of Education and Science of Ukraine and the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations.]. URL: <https://sobor.com.ua/news/spivpracya-mon-ta-vrciro>. (in Ukrainian).

12. Iakukhno I.I. *Naukovo-metodolohichni ta praktychni problemy vzaiemodii Tserkvy u derzhavy v sfery osvity* [Scientific-methodological and practical problems of the Church's interaction with the state in the field of education.]. URL: https://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=134. (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.29.20>

UDC: 94:327.54 (4)“19”

Grygoriy Riy

Ph.D., Assistant Director of Analytical Center,
Chair of World History,
Faculty of History and Philosophy,
Borys Grinchenko Kyiv University,

ORCID: 0000-0002-1608-0960

Email: grygoriy.riy@gmail.com

REASONS FOR THE CREATION OF THE ANTI-BOLSHEVIK BLOC OF NATIONS (ABN): EASTERN EUROPEAN AND UKRAINIAN DIMENSIONS

Abstract. *The article is devoted to a relatively poorly studied page in the history of the Ukrainian diaspora, the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (ABN), an anti-communist organization of the period of the Cold War. The author identifies the reasons for the emergence and formation of the ABN, which restored its operation on April 16, 1946 in Munich. Later, almost 20 diaspora groups from Eastern Europe and Central Asia were merged into this structure. The author analyzes the reasons for the participation of Eastern European and Ukrainian diasporas in the formation of the bloc. In particular, the author analyzes the materials of already existing studies on various types of anti-communist movements. The article focuses on the fact that the Eastern European anti-communist movement represented by the ABN was primarily anti-Bolshevik and differed from other anti-communist organizations, first of all, in the idea of establishing independent national states after the disintegration of the USSR.*

Special attention is paid to the role of the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera) – OUN(B) in the creation of the concept of joint struggle of enslaved nations. Some other similar Eastern European projects and their cooperation with the ABN, in particular, the Polish emigrant organization “Prometheus” and representatives of the Russian “White” movement, are also considered. The research also emphasizes that the concept of joint struggle of subjugated nations against imperial rule, which emerged in Eastern Europe at the beginning of the 19th century, lasted, respectively, until the 20th century. At the beginning of the Cold War, when anti-communism became an integrative ideology of Western countries, the ABN, led by Yaroslav Stetsko, managed to establish contacts with representatives of Asian and Latin American anti-communist organizations. This allowed them to become part of a transnational anti-communist network. The stages of formation and entry of the ABN into the transnational anti-communist network are determined. Recent researches and publications on the outlined problem are analyzed. The author bases his study on unpublished documents and materials.